

Pwyllgor Diwylliant, y Gymraeg a Chyfathrebu Cynulliad Cenedlaethol Cymru

Tystiolaeth i Ymchwiliad: Cefnogi a hybu'r Gymraeg: Ymchwiliad i'r cyd-destun deddfwriaethol, polisi ac ehangach

Dr Elin Royles a Dr Huw Lewis, Canolfan Gwleidyddiaeth a Chymdeithas Cymru/WISERD@Aberystwyth, Prifysgol Aberystwyth

1.0 Cyd-destun

Canolfan ymchwil ryngddisgyblaethol ym Mhrifysgol Aberystwyth a lansiwyd yn 2016 yw Canolfan Wleidyddiaeth a Chymdeithas Cymru - WISERD@Aberystwyth, gyda'r nod o ddatblygu ein dealltwriaeth o wleidyddiaeth a chymdeithas gyfoes yng Nghymru yng nghyd-destun byd cydgysylltiedig, gan gefnogi a chyflawni gwaith ymchwil o safon byd-eang yn y gwyddorau cymdeithasol, a chyfrannu at wybodaeth gyhoeddus a dadleuon a datblygiad polisi yng Nghymru. Mae'r dystiolaeth hon yn tynnu ar ein hymchwil i faes polisi a chynllunio iaith yng Nghymru a'r tu hwnt ac ar dystiolaeth gasglwyd mewn seminar arbenigol a gynhaliwyd genym i drafod Papur Gwyn y Llywodraeth y llynedd.

1.1 Swyddogaeth deddfwriaeth mewn cefnogi a hybu ieithoedd rhanbarthol a lleiafrifol

1.1.1 Dros y degawdau diwethaf gwelwyd ymdrechion cynyddol gan lywodraethau is-wladwriaethol ar draws gorllewin Ewrop i gydnabod a hyrwyddo gwahanol ieithoedd rhanbarthol a lleiafrifol. At ei gilydd, mae'r ymdrechion hyn wedi cynnwys gwneud defnydd o becyn eang o ddulliau polisi gwahanol. Fodd bynnag, daeth deddfwriaeth i gael ei weld fel un elfen allweddol yn y pecyn hwn. Nodir yma rai pwyntiau cyffredinol ynglŷn â chyfraniad neilltuol deddfwriaeth.

1.1.2 Yn gyntaf, gellir dadlau mai pennaf rôl deddfwriaeth yw sefydlu cyfundrefn sy'n gwarantu cyfiawnder a chydaddoldeb sifig i'r sawl sy'n siarad iaith lleiafrifol neu ranbarthol fel y Gymraeg ac sy'n dymuno (neu, yn wir, angen) defnyddio'r iaith honno mewn gwahanol beuoedd swyddogol – er enghraifft wrth ymdrin â'r drefn gyfiawnder neu wrth geisio gwasanaethau iechyd sylfaenol. Mae'n hollbwysig ein bod yn cydnabod rôl hanfodol deddfwriaeth iaith yn y cyswllt hwn ac osgoi syrthio i'r fagl o gloriannu ei gyfraniad ar sail ystyriaeth o'r hyn sy'n hybu defnydd cymdeithasol o iaith yn unig.

1.1.3 Yn ail, gellir dehongli deddfwriaeth iaith fel offeryn polisi sydd, yn bennaf, yn creu fframwaith er mwyn gosod dyletswyddau statudol ar gyrff a sefydliadau gwahanol i ddarparu cyfleoedd i ddefnyddio'r iaith wrth ymdrin â hwy, mewn gwrthgyferbyniad â gweithgareddau polisi eraill sydd â'r nod o

gefnogi a hybu mwy o unigolion i ddysgu iaith ac i'w defnyddio. Er enghraifft, fel rhan o'r drafodaeth gyhoeddus yng Nghymru fe honnir yn gyson bod gormod o bwyslais wedi'i roi dros y blynyddoedd ar ddeddfu ar draul ymdrechion i sicrhau bod pobl yn defnyddio'r Gymraeg yn gymdeithasol. Goblygiadau safbwynt o'r fath yw peidio â chydabod yn ddigonol y modd mae deddfwriaeth yn gweithredu fel seilwaith allweddol ar gyfer trefniadau cefnogi a hybu ieithoedd lleiafrifol a'r defnydd ohonynt. Yn y cyd-destun Cymreig, esiamplau yw trefniadau ar gyfer addysg cyfrwng Cymraeg neu ddarparu gwasanaethau cyhoeddus yn Gymraeg.

1.1.4 Gellid awgrymu hefyd bod swyddogaeth deddfwriaeth o ran darparu seilwaith ar gyfer iaith lleiafrifol yn arbennig o bwysig mewn amgylchiadau ble nad yw'n iaith fwyafrifol o fewn ardal / pau penodol. Golyga hyn bod llai o gyfleon yn debyg o fod i allu defnyddio'r iaith o ddydd i ddydd a bod y cyfleon a'r gallu i'w defnyddio yng nghyd-destun gwasanaethau yn dod yn fwy allweddol, boed o ran normaleiddio defnydd ohoni, neu o ran dyrchafu ei statws gweledol. Yn yr un modd, wrth i ardaloedd o ddwysedd uchel o siaradwyr leihau, gall tueddiad o'r math hwn gynyddu.

1.1.5 Yn drydydd, beth yw goblygiadau hyn i'r gwerthusiad o weithrediad Mesur y Gymraeg 2011? Un o'r problemau sydd wedi effeithio ar y drafodaeth yng nghyd-destun Papur Gwyn y llywodraeth yw na fu digon o eglurder na chytundeb ar beth yn union mae'r cysyniadau o reoleiddio a hybu yn eu cynrychioli. Roedd hyn yn amlwg wrth edrych ar y sylwadau a gyflwynwyd i'r ymgynghoriad ar weithrediad Mesur y Gymraeg 2011, a wnaeth fwydo i'r Papur Gwyn.¹ Yno gwelwyd amryw o randdeiliaid yn tueddu i ddefnyddio hybu fel cysyniad oedd yn cynrychioli dull meddal a graddol o sicrhau eu bod yn cydymffurfio â'u dyletswyddau mewn perthynas â'r Gymraeg (dull a gysylltwyd â gwaith Bwrdd yr Iaith Gymraeg), tra bod rheoleiddio yn cael ei ddefnyddio fel llaw-fer ar gyfer dull llawer mwy cyhyrog (dull a gysylltwyd â gwaith mwy diweddar Comisiynydd y Gymraeg). Fel awgrymwyd uchod, mae hyn braidd yn gamarweiniol. Byddai'n fwy priodol dehongli rheoleiddio fel gweithgaredd sy'n ymwneud â gosod dyletswyddau sy'n ymwneud â'r Gymraeg ar gyrff a sefydliadau, ynghyd â monitro cydymffurfiaeth â'r dyletswyddau hyn. Gellir dehongli hybu'r Gymraeg fel gweithgaredd sy'n bennaf yn ymwneud ag annog mwy o ddefnydd cymdeithasol o'r Gymraeg ac annog agweddau mwy cadarnhaol tuag ati.

1.1.6 Mae'r deddfwriaeth bresennol yn ymwneud â cheisio dylanwadu ar arferion a gweithdrefnau ieithyddol sefydliadau, tra bod gwaith hybu yn ymwneud â cheisio dylanwadu ar ymddygiad dydd i ddydd unigolion, teuluoedd a chymunedau ledled Cymru. (Wrth reswm, yn ei hanfod, mae gwaith rheoleiddio hefyd yn galw am geisio dylanwadu ar arferion gwahanol unigolion, ond yn arwyddocaol, dylanwadu ar unigolion yn rhinwedd y ffaith eu bod yn ddarparwyr gwasanaeth ac yn dal gwahanol swyddi proffesiynol a wneir yn yr achos hwn, yn hytrach na cheisio dylanwadu ar ymddygiad anffurfiol pobl mewn perthynas â'u teulu neu eu cylch o ffrindiau).

¹ Llywodraeth Cymru (Gorffennaf 2017). *Paratoi ar gyfer Bil y Gymraeg, Galwad am dystiolaeth: crynodeb o'r ymatebion*: <http://gov.wales/docs/dcells/publications/170718-wl-bill-sor-cy.pdf>

1.1.7 Yn ei grynsyth felly, mae gofyn pwysleisio bod deddfwriaeth iaith yn gallu creu trefniadau sefydliadol addas ar gyfer rheoleiddio sydd yn ei dro yn rhoi sail ar gyfer y gwaith o sbarduno twf yn y nifer o siaradwyr Gymraeg, a chynydd yn y defnydd cymdeithasol a wneir o'r iaith. Gweithredu ar sail strwythurau a geir mewn deddfwriaeth felly wna gweithgareddu hybu a chefnogi.

1.2 Craffu ar ôl deddfu ar Fesur y Gymraeg (Cymru) 2011 – llwyddiannau a chyfyngiadau canfyddedig y ddeddfwriaeth, ac effaith ac effeithiolrwydd safonau'r Gymraeg wrth wella gwasanaethau drwy gyfrwng y Gymraeg a gwella mynediad atynt

1.2.1 Gellir dehongli Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011 fel rhan o broses o ddatblygu polisi iaith mwy uchelgeisiol yn y Gymru ddatganoledig. Ymatebodd i gyd-destun y consensws eang a ddatblygodd ymysg mudiadau cymdeithas sifil yn ymwneud â'r Gymraeg, y gwrth-bleidiau yn y Cynulliad Cenedlaethol a Bwrdd yr Iaith Gymraeg am ddeddfwriaeth iaith gadarnach. Yn sgil trosglwyddo'r gallu i'r Cynulliad i ddeddfu fel rhan o weithredu trefniadau Rhan 3 Deddf Llywodraeth Cymru 2006 a chlymblaid 'Cymru'n Un' rhwng y Blaid Lafur a Phlaid Cymru, defnyddiwyd y grymoedd newydd i gyflwyno Mesur y Gymraeg.

1.2.2 Yn ymarferol, dim ond am gyfnod byr iawn mae'r Safonau wedi bod yn weithredol. Yn sgil hynny, mae'n anodd dod i gasgliadau pendant ynglŷn â'u llwyddiannau a'u cyfyngiadau, eu heffaith a'u heffeithiolrwydd o ran gwella gwasanaethau a gwella mynediad atynt ar draws sectorau gwahanol. Fodd bynnag, gellir dadlau bod swyddogaeth Comisiynydd y Gymraeg fel rheoleiddiwr wedi datblygu'n sylweddol a bod perthynas wedi dechrau datblygu rhwng ei swyddfa â'r gwahanol gyrff sy'n dod o dan gwmpas Mesur y Gymraeg.

1.2.3 Mae'n eglur bod lle i ddatblygu'r broses o ymwneud â chyrff sy'n gweithredu'r Safonau ac addasu'r dull o reoleiddio er mwyn gwella trefniadau cynghori, cefnogi a rhannu arfer da. Nid yw'n glir, fodd bynnag, bod angen diwygio'r ddeddfwriaeth yn sylweddol er mwyn gwneud hynny.

1.2.4 Yn sgil hyn, gallai cyflwyno newidiadau strwythurol sylweddol arwain at golli momentwm a thanseilio'r cynnydd mewn datblygu arferion rheoleiddio newydd dros y blynyddoedd diwethaf.

1.2.5 Tra bod gweithrediad presennol Mesur y Gymraeg fel petai yn arwain at drefniadau sydd yn gwella gwasanaethau drwy gyfrwng y Gymraeg a gwella mynediad atynt, mae cyfle i adlewyrchu yn well yr ehangu ar gymhwysedd deddfwriaethol y Cynulliad drwy ymwared â'r cyfyngiadau ar gwmpas Mesur y Gymraeg 2011, a osodir gan Atodlenni 5 a 7 o ran y categorïau o berson sy'n agored i orfod cydymffurfio â safonau a dileu'r system gysylltiedig o restrau yn Atodlenni 6 a 8. Byddai hyn yn galluogi gwella mynediad at wasanaethau drwy gyfrwng y Gymraeg gan amryw o gyrff, gan gynnwys busnesau sector breifat megis darparwyr ffonau symudol ayb.

1.2.6 O ran ffurf Safonau'r Gymraeg, credwn yn gryf y dylai unrhyw ddiwygiadau i'r Safonau gael eu cyflwyno gyda'r amcan o geisio adeiladu ar y drefn sydd eisoes mewn lle. Gyda golwg ar hynny, awgrymwn y dylid rhoi mwy o ystyriaeth nag a gafwyd yn y Papur Gwyn i rinweddau Opsiwn 5, sef nodi cyfres o hawliau mewn perthynas â'r Gymraeg ar wyneb y Bil newydd. Mae'r Papur Gwyn yn sefydlu dewis pendant rhwng naill ai trefn sy'n seiliedig ar y Safonau, neu drefn amgen sy'n seiliedig ar sefydlu cyfres o hawliau. Fodd bynnag, yn ein tyb ni, nid oes rhaid dewis rhwng y naill opsiwn neu'r llall, ac yn wir, byddai gwneud hynny'n wendid. Yn hytrach, dylid ystyried dechrau'r Bil gyda chyfres o hawliau craidd, penodol iawn, ar ei wyneb (e.e. yr hawl i ofal meithrin yn y Gymraeg a'r hawl i addysg Gymraeg) a fyddai'n cynrychioli isafswm o ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg y gall unigolion yn rhesymol ei ddisgwyl ar draws Cymru. Yn ychwanegol, byddai modd i'r Bil gynnwys Safonau sy'n manylu ar ddyletswyddau cyrff amrywiol mewn perthynas â'r Gymraeg. Byddai potensial i weithrediad y rhain amrywio ar draws peuoedd gwahanol ac ar draws ardaloedd daearyddol o Gymru.

Byddai trefn debyg i'r uchod yn meddu ar nifer o ragoriaethau:

- Byddai cynnwys ystod o hawliau craidd ar wyneb y Bil yn cyfrannu at gynyddu eglurder ymhlith y cyhoedd ynglŷn â'r mathau o ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg y gellid yn rhesymol ei ddisgwyl ar draws Cymru, beth bynnag fo'r amgylchiadau.
- Tra bod cyd-destun ieithyddol cyfredol Cymru yn golygu y byddai'n rhaid cyfyngu'r hyn y gellir ei sefydlu fel hawl i gyfres o faterion sylfaenol a phenodol iawn, byddai'n gam gwerthfawr. Byddai'n cynnig sail y gellid adeiladu arno maes o law. Yn y dyfodol, byddai modd i ddeddfau eraill ychwanegu materion newydd i'r rhestr o hawliau iaith wrth i amgylchiadau newid, wrth i gapasiti sefydliadau ddatblygu, a hefyd wrth i ddisgwyliadau siaradwyr Cymraeg gynyddu.
- Byddai Bil sy'n cynnwys trefn y Safonau, yn ogystal â chyfres o hawliau craidd, yn osgoi cyfundrefn lle bo gwarantu cyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg mewn peuoedd swyddogol yn dibynnu'n llwyr ar barodrwydd unigolion i ddefnyddio'r llysoedd. Dyma fu un o'r dadleuon a gyflwynwyd yn nghyfnod 2010-11 fel rheswm dros beidio dilyn y trywydd hawliau.

1.3 Asesu a yw'r fframwaith deddfwriaethol yn cefnogi'r gwaith o hyrwyddo'r Gymraeg a'r defnydd ohoni ynteu'n cyfyngu ar y gwaith hwn

1.3.1 O ran trefniadau strwythurol, tra bod Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011 yn rhoi pwyslais cryfach ar reoleiddio fel dull o wella gwasanaethau a mynediad atynt drwy gyfrwng swyddfa Comisiynydd y Gymraeg, mae cynigion i gyfuno swyddogaethau rheoleiddio a hybu mewn un corff (Opsiwn 4 y Papur Gwyn). Mewn ymateb, gellid dadlau bod cyfuno swyddogaethau rheoleiddio a hybu mewn un corff yn debygol o fod yn her fawr ac yn llai effeithiol na'r trefniadau presennol gan fod y ddwy yn swyddogaethau gwahanol iawn o ran natur.

1.3.2 Wrth werthuso hyn, gellir cyfeirio yn ôl at drefniadau Deddf yr Iaith Gymraeg 1993 a chyfnod Bwrdd yr Iaith Gymraeg, gan y bu'r corff hwnnw

hefyd yn gyfrifol am gyfuniad o swyddogaethau rheoleiddio a hybu. I nifer, roedd profiad y Bwrdd dros y blynyddoedd yn tanlinellu cymaint mwy o sylw mae gofyn i gorff cynllunio iaith ei roi, o ddydd i ddydd, i waith sy'n ymwneud â hybu defnydd cymdeithasol o'r iaith, o'i gymharu â rheoleiddio cydymffurfiaeth sefydliadau â'i dyletswyddau statudol. I rai, risgiau yn gysylltiedig â hyn yw y gallai cyfuno'r ddwy swyddogaeth arwain at dyndra mewnlol, gyda chystadleuaeth o ran amser, adnoddau a chyllid rhwng gwaith hybu a gwaith rheoleiddio. Ymhellach, gellid dadlau bod edrych yn ôl dros gyfnod Bwrdd yr iaith yn dangos bod trefniant sy'n cyfuno'r ddwy swyddogaeth yn medru arwain at sefyllfa lle gall fod yn anoddach i'r dinesydd sydd am fynnu ei hawliau mewn perthynas â'r Gymraeg i gael cyfiawnder. Nid yw'n eglur a fyddai'r corff yn fodlon defnyddio grym gorfodol pan fyddai sefydliadau yn gwrthod cydymffurfio a goblygiadau hynny i'r gwaith hyrwyddo ayb.

1.3.3 Byddem yn dadlau bod cyfundrefn sy'n gwahaniaethu'n glir rhwng swyddogaethau hybu a rheoleiddio yn ystyriaeth bwysig. Ochr yn ochr â hyn, nid yw'n gwbl glir os yw'r Llywodraeth wedi llawn fanteisio, hyd yn hyn, ar ei gapasiti i annog, cyfeirio a chydlynnu gweithgareddau'r ystod o gyrff sydd yn ymwneud â hybu'r Gymraeg, boed yn uniongyrchol neu'n anuniongyrchol (h.y. lle bo elfennau o'u swyddogaethau craidd yn effeithio ar y Gymraeg). O'r safbwynt hwn, mae gallu y llywodraeth i hybu yn sylweddol.

1.3.4 Credwn y dylid ystyried datblygu ymhellach ar y trefniant a fu'n weithredol ers cyflwyno Mesur y Gymraeg 2011, sef:

- bod Llywodraeth Cymru yn arwain ar y gwaith o hybu'r Gymraeg;
- a bod y gwaith o fonitro cydymffurfiaeth sefydliadau â'u dyletswyddau statudol yn eiddo i gorff rheoleiddio hyd braich.

1.3.5 Credwn bod ystod o ddadleuon o blaid ystyried y trefniant hwn ymhellach:

- Mae gan lywodraethau y potensial i arwain gweithgaredd hybu mewn modd effeithiol. Mae gan lywodraethau y potensial i ddatblygu arbenigedd mewn cynllunio ieithyddol, ac ar ben hynny mae llywodraethau, gan gynnwys Llywodraeth Cymru, eisoes yn weithgar yn ceisio hybu newid ymddygiad ymysg y cyhoedd mewn meysydd polisi eraill, megis arferion byw a bwyta iach.
- Mae lle i ddatblygu ymhellach ar y gwaith mae Llywodraeth Cymru wedi bod yn ei wneud yn cydlynnu gweithgaredd hybu cyrff allanol sydd â swyddogaeth benodol mewn perthynas â'r Gymraeg.
- Byddai modd i lywodraeth ddefnyddio ei gyfalaf a'i awdurdod sylweddol er mwyn sbarduno gweithgaredd hybu gan sefydliadau pwysig eraill sy'n dylanwadu ar ddewisiadau iaith, er mai nid lles y Gymraeg yw eu prif ffocws. Mae'n bosib iawn y byddai ymdrechion o'r fath yn dipyn llai effeithiol o gael eu harwain gan gorff allanol na fyddai'n meddu ar yr un adnoddau a chyfalaf.
- Gallai cynyddu capasiti mewnlol y llywodraeth fel pwerdy cynllunio ieithyddol hefyd ddylanwadu ar adrannau eraill o fewn y llywodraeth,

gan adeiladu ar waith sydd eisioes wedi cael ei wneud mewn perthynas â'r WESPs. Mae rhai canfyddiadau o waith ymchwil diweddar yn awgrymu bod prif-ffrydio o'r fath yn fwy tebygol o ddigwydd trwy hwyluso gweithio agos rhwng swyddogion o wahanol adrannau o fewn y Llywodraeth (sy'n aml yn gwiethio o fewn yr un adeilad), na thrwy bod aelodau o gorff allanol hyd-braich yn ceisio edrych am ffyrdd o ddatblygu perthynas ag adrannau gwahanol o'r Llywodraeth.

- Lle bo galw am ymgymryd â gwaith hybu sy'n gofyn am ymgyrchoedd cyhoeddus ayb, mae'n gyffredin mewn sawl maes polisi i weld llywodraethau yn datblygu cynlluniau cyffredinol ac yna'n cytundebu darparwyr allanol i weithredu ymyrraethau neu ymgyrchoedd penodol ar eu rhan.

1.3.6 Tra ein bod uchod yn awgrymu dilyn llwybr a fyddai'n datblygu ar y trefniadau sefydliadol sydd eisoes yn eu lle, dylid pwysleisio y byddem yn argymhell gwneud hynny gan ffurfioli'r rhaniad rhwng swyddogaethau hybu a rheoleiddio mewn modd mwy eglur. Yn benodol, dylid sefydlu'n glir mai canolbwytio ar weithgaredd sy'n gysylltiedig â rheoleiddio cydymffurfiaeth â'r Safonau yw pennaf waith y corff rheoleiddio. Er bod rhai mentrau hybu defnydd clodwiw iawn wedi cael eu datblygu gan swyddfa'r Comisiynydd, yn gyffredinol, credwn bod trefniadau'r blynyddoedd diwethaf lle bu hybu defnydd cyffredinol o'r iaith yn rhan o 'swydd-ddisgrifiad' y Llywodraeth a'r Comisiynydd wedi creu amwysedd di-angen.

1.3.7 Mater arall o ran y fframwaith deddfwriaethol a ddylai dderbyn ystyriaeth lawnach yw trefniadau atebolrwydd presennol y Comisiynydd, ac yn benodol y ffaith mai'r Llywodraeth sy'n penodi deiliad y swydd. Yn sgil swyddogaethau rheoleiddio Comisiynydd y Gymraeg, credwn y byddai'n fwy priodol pe bai'r swydd yn un a benodir gan, ac sy'n atebol i'r, Cynulliad. Byddai hyn yn esgor ar drefniadau atebolrwydd mwy gwydn ac yn adlewyrchu'r consensws rhyngwladol cynyddol y dylai cyrff tebyg sy'n ymwneud â sicrhau hawliau a chyfluoedd cyfartal i ddinasyddion fod yn annibynnol o lywodraeth y dydd.

1.3.8 Mater pwysig arall sydd heb ei drafod yn ddigonol ac nad yw'n benodol yn ymwneud â'r fframwaith deddfwriaethol ond yn hynod o bwysig i'r gwaith o hyrwyddo'r iaith a'r defnydd ohoni yw natur y trefniadau sefydliadol ar gyfer y Gymraeg o fewn Llywodraeth Cymru. Ar hyn o bryd, nid oes adran benodol o fewn y Llywodraeth sy'n gyfrifol am y Gymraeg ac nid oes swyddog o statws Cyfarwyddwr yn gyfrifol am bolisi mewn perthynas â'r iaith.

1.3.9 Er mwyn cryfhau seiliau llywodraethiant polisi iaith, credwn yn gryf bod angen meddwl mwy am statws y gweision sifil sy'n ymwneud â'r Gymraeg a goblygiadau hyn i'w perthynas â gweinidogion neu weision sifil mewn adrannau eraill o'r Llywodraeth. Byddai hyn yn berthnasol pe aed ati i ddiwygio a mabwysiadu trefniadau deddfwriaethol amgen. Yn wir, gallai'r mater yma fod hyd yn oed yn fwy pwysig pe bai swyddogaethau yn cael eu trosglwyddo allan o'r Llywodraeth, gan y gallai dylanwad Is-adran y Gymraeg gael ei leihau ymhellach yn sgil hynny.

1.4 Persbectif rhyngwladol – casglu tystiolaeth ar ddeddfwriaeth i warchod a hyrwyddo gwaith cynllunio ieithyddol yng nghyd-destun iethoedd lleiafrifol mewn gwledydd eraill

1.4.1 Mae'r ymdrechion i hyrwyddo'r Gymraeg yng Nghymru ymysg yr esiamplau amlycaf o adfywio iaith leiafrifol yn Ewrop a'r mwyaf amlwg yn y DU o ran gweithgarwch wedi ei arwain gan y llywodraeth. Mae'n fuddiol bod yr ymchwiliad yn ystyried y perspectif rhyngwladol hwn o ran effaith deddfwriaeth ar ddiogelu a hyrwyddo gwaith cynllunio ieithyddol mewn gwahanol wledydd. Beirniadaeth amlwg o Bapur Gwyn oedd cloriannu'r trefniadau ar gyfer swydd Comisiynydd y Gymraeg gan ddibynnu'n unig ar gymariaethau eraill o fewn y Deyrnas Unedig. Croesawn roi sylw i wersi y gellid eu dysgu o'r ystod o achosion rhyngwladol lle ceir Comisiynwyr unigol sy'n gyfrifol am reoleiddio materion yn ymwneud â statws cyhoeddus iethoedd lleiafrifol fel y Gymraeg.

1.4.2 Nid yw amser wedi caniatáu i ni adolygu ein gwaith ymchwil sy'n ymwneud ag achosion o gynllunio ieithyddol yng nghyd-destun iethoedd lleiafrifol mewn gwledydd eraill. Fodd bynnag, hoffem wneud un pwynt cyffredinol. Wrth edrych ar draws esiamplau o weithredu i hyrwyddo iethoedd lleiafrifol, pan fo diffyg deddfwriaeth neu gwendid mewn deddfwriaeth, mae graddau gweithgarwch llywodraethol i hybu iethoedd rhanbarthol a lleiafrifol i raddau helaeth wedi amrywio dan ddylanwad brwdfrydedd pleidiau gwleidyddol penodol, eu gallu i gael dylanwad ac unigolion yn chwarae rôl allweddol mewn gwireddu mesurau cadarnhaol i iaith leiafrifol (yn aml dan anogaeth mudiadau allanol). Roedd hyn yn nodwedd i weithrediad Deddf Iaith 1993. Er gwaethaf ymgais y cynlluniau iaith i greu mwy o gysondeb mewn darpariaeth gwasanaethau cyfrwng Cymraeg, roedd yr amrywio rhwng gwasanaethau yn dueddiad amlwg ac roedd gwleidyddiaeth bleidiol ac unigolion yn cael mwy o ddylanwad, er enghraifft ar ymateb awdurdodau lleol i'r trefniadau.

O'r herwydd, mae gofyn bod yn ymwybodol o'r modd y gall diwygiadau i ddeddfwriaeth iaith gryfhau neu leihau dylanwadau gwleidyddol ar weithrediad trefniadau cynllunio ieithyddol.